

Stanisław Stańko¹

Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa

Tendencje zmian cen produktów rolnych i żywnościowych w Polsce w latach 1996-2008

Tendencies in changes of the agricultural products and food prices in Poland in years 1996-2008

Abstract. The aim of the paper is to present the trends of prices of farm products and those of food retail prices in Poland. An increase of prices of farm products as a raw material was smaller than that of the prices of finished food products in years 1997-2008.

Key words: prices, tendency, agricultural products, food prices

Synopsis. W artykule przedstawiono zmiany cen surowców rolniczych i cen artykułów spożywczych z nich wytwarzanych w Polsce w latach 1996-2008 na rynkach zbóż, wieprzowiny, wołowiny i mleka. Ceny detaliczne rosły szybciej niż ceny surowców rolniczych.

Słowa kluczowe: ceny, tendencje, produkty rolne, ceny żywności

Wstęp

Wraz z rozwojem gospodarczym rolnictwo coraz bardziej powiązane jest z innymi działami gospodarki poprzez przepływy towarów. Gospodarka nie może rozwijać się bez wydajnego i nowoczesnego rolnictwa, tak jak i nowoczesne rolnictwo nie może się rozwijać i funkcjonować bez powiązań z działami wytwarzającymi środki produkcji i przetwarzającymi produkty rolnicze.

Współcześnie produkty rolnicze wytworzone w gospodarstwie rzadko nadają się do bezpośredniego spożycia. Zanim znajdą się na „stole konsumenta” podlegają one przetworzeniu. Konsumenty pytają w sklepach o pieczywo, ciastka, kostki masła, ser, befsztyki a nie o ziarno pszenicy, żywiec wieprzowy czy wołowy. Również wtedy, gdy przetworzenie danego produktu nie jest konieczne (np. ziemniaki konsumpcyjne, owoce, warzywa czy kwiaty) często udostępniane są konsumentom po uprzednim przygotowaniu do sprzedaży (np. odpowiednio posortowane, umyte, opakowane).

Cel i metoda badań

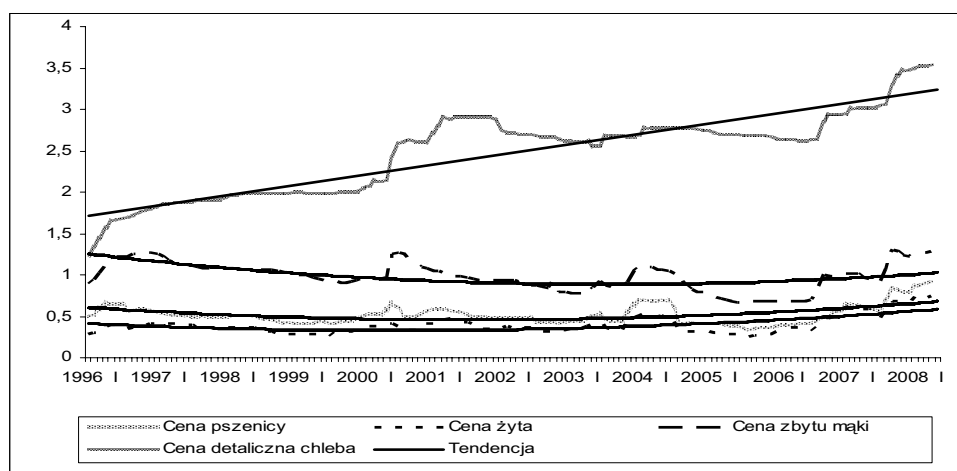
Celem opracowania było określenie dominujących kierunków zmian w cenach surowców rolniczych, cenach zbytu artykułów spożywczych z nich wytwarzanych i cenach detalicznych. Podstawą analizy były szeregi czasowe charakteryzujące badane kategorie rynkowe w poszczególnych miesiącach w latach 1997-2008 (do kwietnia tego ostatniego roku). Tendencje zmian wyodrębniono w oparciu o funkcje trendu.

¹ Dr hab., prof. SGGW; e-mail: stanislaw_stanko@sggw.pl.

Wyniki badań

Tendencje zmian cen surowców rolniczych i cen detalicznych żywności mogą kształtować się rozmaicie. W krótszych okresach kierunki zmian mogą być rozbieżne. Przykłady tendencji cen surowców i cen detalicznych artykułów przedstawiono z rynku zbóż, żywca wieprzowego, wołowego i mleka.

Tendencje zmian cen skupu pszenicy i żyta, zbytu mąki i cen detalicznych chleba mieszanego w Polsce w poszczególnych miesiącach w latach 1996-2008 przedstawia rys. 1.

Rys. 1. Ceny skupu pszenicy i żyta, zbytu mąki i ceny detaliczne chleba mieszanego w Polsce w latach 1996-2008 w poszczególnych miesiącach, zł/kg

Fig. 1. Purchase prices of rye and wheat, wholesale prices of flour and retail prices of mixed bread in Poland, years 1996-2008, monthly, PLN/kg

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Analiza zmian cen wskazuje, że w ostatnich 12 latach zmiany cen były następujące (rys. 1):

- cena detaliczna chleba mieszanego wzrosła o 1,42 zł/kg,
- cena zbytu mąki poznańskiej zmniejszyła się o 0,25 zł/kg,
- cena skupu pszenicy wzrosła o 0,04 zł/kg,
- cena skupu żyta wzrosła o 0,15 zł/kg.

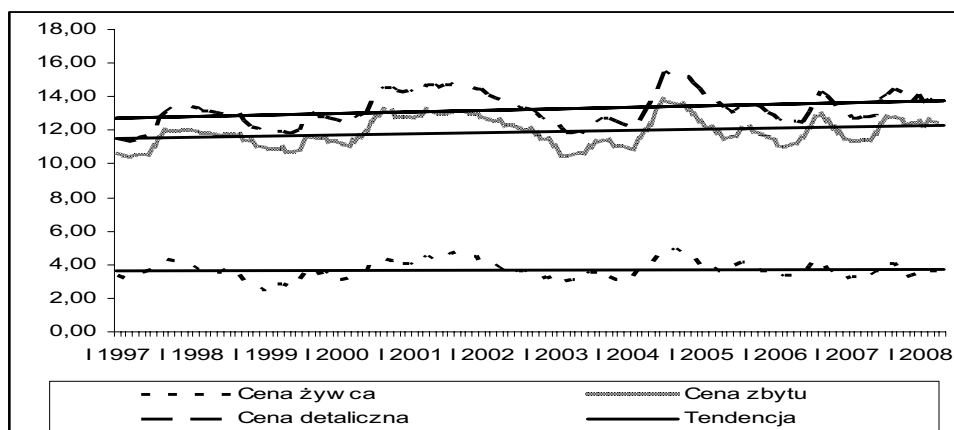
Wokół tendencji występują wahania charakteryzujące się zróżnicowaną skalą zmian cen. Ceny detaliczne chleba szybko rosły w latach 1996-2002, natomiast tendencja spadkowa występowała w cenach skupu zbóż i zbytu mąki. W latach 2003-2006 (do połowy roku) cena detaliczna chleba niewiele się zmieniła, natomiast tendencja spadkowa występowała w cenach skupu zbóż i zbytu mąki. Od połowy 2006 r. szybko rosły ceny surowców rolniczych i ceny detaliczne. Od połowy 2006 r. do kwietnia 2008 r. przyrost cen wyniósł:

- cen detalicznych chleba 0,93 zł/kg,
- cen zbytu mąki piekarniczej 0,49 zł/kg,
- cen skupu pszenicy 0,50 zł/kg,

- cen skupu żyta 0,37 zł/kg.

W wyniku takich tendencji zwiększyła się marża piekarnicza i handlowa, a zmniejszyła marża młynarska. Nastąpiło także zmniejszenie udziału ceny surowca rolniczego w cenie detalicznej chleba.

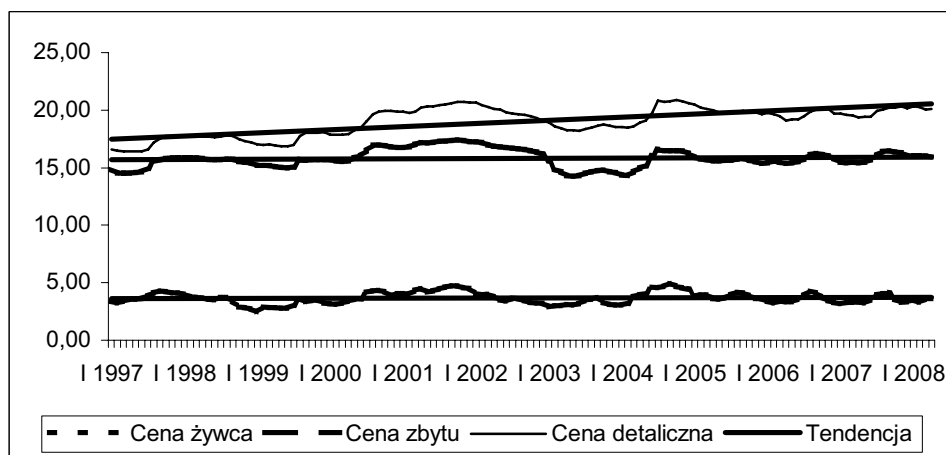
Zmiany cen skupu żywca wieprzowego oraz cen zbytu i cen detalicznych schabu środkowego i szynki gotowanej przedstawiają wykresy 2 i 3.

Rys. 2. Ceny skupu żywca wieprzowego, ceny zbytu i ceny detaliczne schabu środkowego w Polsce w latach 1997-2008 w poszczególnych miesiącach, zł/kg

Fig. 2. Purchase prices of pig lifeweight, wholesale and retail prices of middle loin in Poland, years 1996-2008, monthly, PLN/kg

Źródło: jak rysunek 1.

Rys. 3. Ceny skupu żywca wieprzowego, ceny zbytu i ceny detaliczne szynki gotowanej w Polsce w latach 1997-2008 w poszczególnych miesiącach, zł/kg

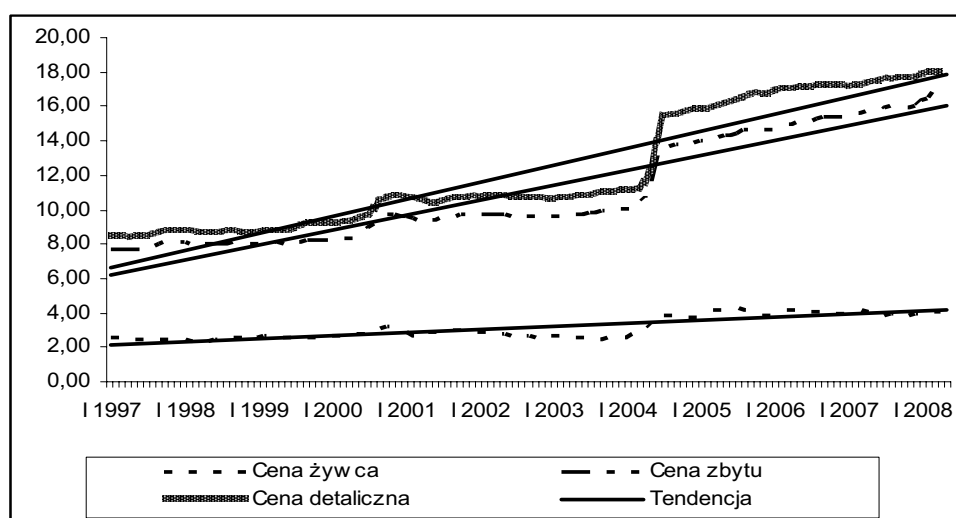
Fig. 3. Purchase prices of pig lifeweight, wholesale and retail prices of boiled ham in Poland, years 1996-2008, monthly, PLN/kg

Źródło: jak rysunek 1.

Cechą charakterystyczną cen skupu żywca wieprzowego jest powolna tendencja wzrostowa, wokół której występują wahania cykliczne i sezonowe. Szybszą tendencją wzrostową charakteryzują się ceny zbytu i detaliczne mięsa. W latach 1997-2007 przyrosty cen wyniosły:

- żywca wieprzowego 0,11 zł/kg,
- zbytu schabu środkowego 0,73 zł/kg,
- detalicznych schabu 1,06 zł/kg,
- zbytu szynki 0,20 zł/kg.
- detalicznych szynki 3,00 zł/kg.

Tendencje cen na rynku wołowiny przedstawia rys. 4.

Rys. 4. Ceny skupu żywca wołowego, ceny zbytu i ceny detaliczne mięsa wołowego w Polsce w latach 1996-2008 w poszczególnych miesiącach, zł/kg

Fig. 4. Purchase prices of cattle liveweight, wholesale and retail prices of beef in Poland, years 1996-2008, monthly, PLN/kg

Źródło: jak rysunek 1.

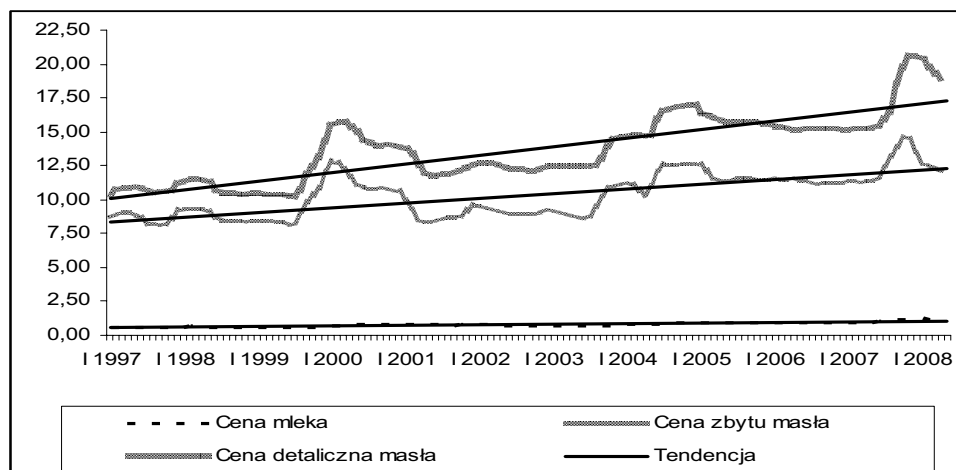
W kształtowaniu się cen na rynku wołowiny można wyróżnić dwa okresy: przed integracją kraju z UE i po integracji. Do czasu wstąpienia Polski do UE ceny żywca wołowego odznaczały się względną stabilizacją, wzrastały średnio w roku o 1,6%, tj. poniżej poziomu inflacji, i osiągały poziom 50% cen w UE. Przyspieszenie wzrostu cen związane jest z wstąpieniem Polski do UE i zwiększeniem popytu eksportowego, głównie w krajach Europy Zachodniej [Stańko i Lewandowski, 2006]. W ciągu kilku miesięcy 2004 r. ceny żywca wołowego wzrosły o 1 zł/kg. Od 2005 r. utrzymują się na podobnym poziomie. Szybkimi przyrostami charakteryzują się natomiast ceny zbytu i ceny detaliczne wołowiny.

W latach 1997-2007 na rynku wołowiny wzrosły ceny:

- żywca wołowego o 1,90 zł/kg,
- zbytu mięsa o 9,61 zł/kg,
- detaliczne mięsa o 10,92 zł/kg.

Obecnie ceny żywca wołowego w Polsce osiągają poziom około 75% cen UE. Trudno będzie uzyskać poziom UE bez poprawy jakości oferowanych produktów, głównie z ras mięsnych.

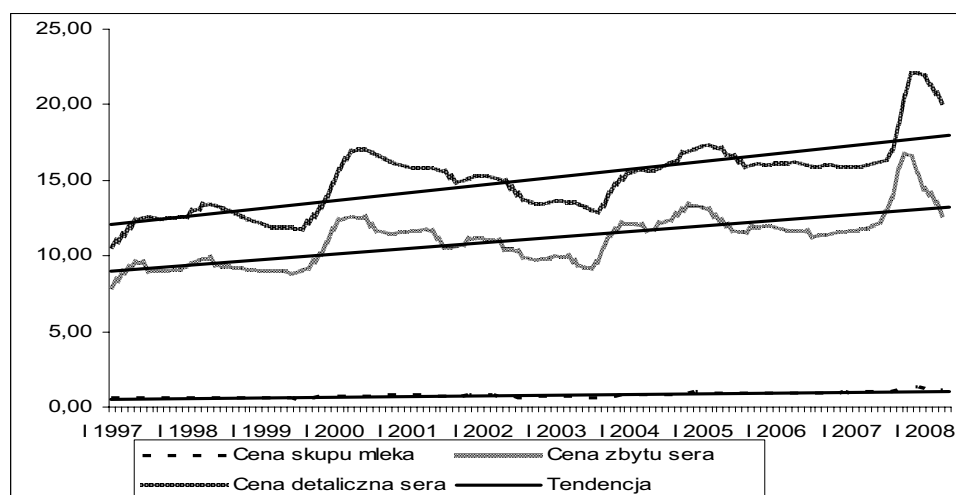
Tendencje zmian cen na rynku mleka i jego artykułów przedstawiają wykresy 5 i 6.

Rys. 5. Ceny skupu mleka, ceny zbytu i ceny detaliczne masła w Polsce w latach 1997-2008 w poszczególnych miesiącach, zł/kg

Fig. 5. Purchase prices of milk, wholesale and retail prices of butter in Poland, years 1996-2008, monthly, PLN/kg

Źródło: jak rysunek 1.

Rys. 6. Ceny skupu mleka, ceny zbytu i ceny detaliczne sera edamskiego w Polsce w latach 1997-2008 w poszczególnych miesiącach, zł/kg

Fig. 6. Purchase prices of milk, wholesale and retail prices of Edam type cheese in years 1996-2008, monthly, PLN/kg

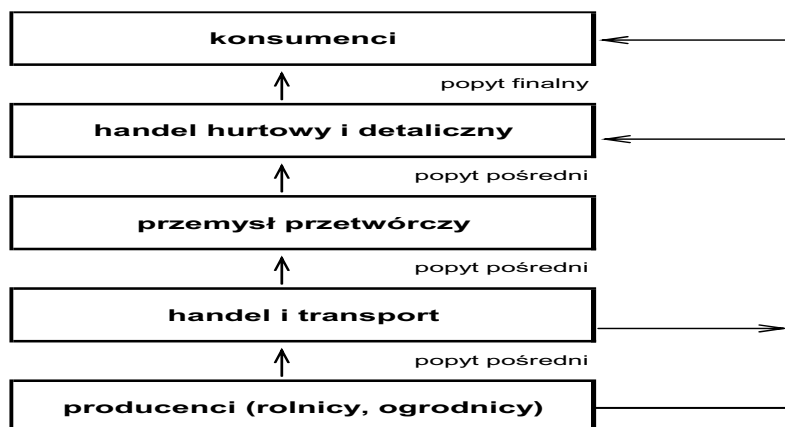
Źródło: jak rysunek 1.

Ceny skupu mleka i jego artykułów charakteryzują się tendencją wzrostową. Wokół niej występują wahania sezonowe i koniunkturalne. W latach 1997-2007 przyrosty cen były następujące:

- mleka surowego 0,50 zł/kg,
- zbytu masła 3,91 zł/kg,
- detaliczne masła 7,01 zł/kg,
- zbytu sera edamskiego 4,11 zł/kg,
- detaliczne sera 5,73 zł/kg.

Przedstawione tendencje zmian cen na rynku zbóż, mięsa, mleka i produktów z nich wytwarzanych wskazują, że powiększają się różnice między cenami surowca rolniczego a cenami detalicznymi produktów. Przyczyn takich tendencji jest kilka. Jedną z głównych są zmiany w strukturze popytu.

Wraz z rozwojem gospodarczym następują zmiany w konsumpcji i jej strukturze, przetwórstwie i dystrybucji żywności. Wraz ze wzrostem dochodów ludności nie tylko zmniejsza się udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem, ale ulega też zmianie struktura popytu. Zwiększa się relatywnie popyt na artykuły bardziej przetworzone, o wyższych walorach użytkowych, które można łatwiej przechowywać, szybko przygotować do spożycia, a zmniejsza popyt na produkty przygotowywane w sposób tradycyjny. Wzrost zapotrzebowania na produkty spożywcze odpowiednio przygotowane do konsumpcji wynika z postępu i podziału pracy między różne sfery działalności człowieka. Dla cen produktów rolnych ma to określone konsekwencje. Popyt na produkty rolnicze zgłaszany jest przez przedsiębiorstwa przetwórcze i handlowe. Mogą one i najczęściej narzucają swoje warunki co do cen skupu, wymagań jakościowych, terminów i wielkości dostaw surowców rolniczych. Wszystko to powoduje, że wyprodukowane w rolnictwie surowce przechodzą przez kilka ogniw łańcucha marketingowego, zanim osiągną swoje przeznaczenie finalne. Ogólny schemat przepływu produktów rolnych przedstawia rys. 7.

Rys. 7. Schemat przepływu produktów rolnych
 Fig. 7. Flow diagram for agricultural products
 Źródło: [Heijman i inni 1997, s. 146].

Strukturę i długość łańcucha, przez który przechodzi surowiec rolniczy i wytworzone z niego produkty, determinują rozmaite czynniki, takie jak rodzaj surowca, stopień

koncentracji produkcji, poziom rozwoju kraju i rynku. W wyniku takich procesów popyt na produkty rolne ma dwójaki charakter: pośredni i bezpośredni. Popyt pośredni (wtórny lub pochodny) dotyczy surowców pochodzenia rolniczego, które służą do produkcji artykułów nadających się do spożycia. Wynika on z popytu bezpośredniego (finalnego), który tworzą gospodarstwa domowe. Popyt pośredni tworzy głównie przemysł spożywczy. Niektóre produkty rolne są również wykorzystywane jako surowiec w innych gałęziach przemysłu. Część produktów rolnych sprzedawana jest bezpośrednio konsumentom (np. kwiaty, niektóre owoce). Większość produktów rolnych przechodzi określona drogę od producenta do konsumenta.

W poszczególnych ogniwach łańcucha marketingowego niezbędne są działania w celu dostosowania do siebie produkcji i konsumpcji co do rodzaju towaru, miejsca, czasu, ilości i jakości. Działania w łańcuchu marketingowym nazywa się funkcjami i można podzielić je na kilka grup [Heijman i inni 1997]:

- funkcje wymienne (np. kupno, gromadzenie, sprzedaż),
- funkcje fizyczne (np. przetwórstwo, magazynowanie, sprzedaż),
- funkcje wspierające (np. sortowanie i standaryzacja, ponoszenie ryzyka).

Realizacja poszczególnych funkcji wiąże się z nakładami czynników produkcji i kosztami ich wykorzystania. Na przykład w przetwórstwie będą to opłata pracy, kapitału, energii, różnych materiałów bezpośrednich i usług, podatki i zbliżone do nich opłaty, koszt zagospodarowania odpadów itp. Z tego powodu powstają różnice pomiędzy cenami, które płacą konsumenci i tymi, które otrzymują rolnicy za swoje produkty. Wielkość tej różnicy nazywanej marżą (np. przetwórczą lub handlową) zależy od stopnia przetworzenia danego produktu. Zależy ona także od warunków rynkowych. Marża jest duża, gdy przedsiębiorstwo przemysłowe lub handlowe kupuje od drobnych producentów takie produkty, które nie mają alternatywnego wykorzystania i nie można ich przechowywać. Obecnie w gospodarkach rozwiniętych marże są głównym składnikiem ceny detalicznej i stanowią 70-75% jej poziomu [Urban 2002, s. 34]. Taka wysokość marż powoduje, że w cenie detalicznej udział ceny surowca rolniczego jest niewielki i wraz z rozwojem gospodarczym zmniejsza się. Dla ilustracji tej tezy przedstawiamy zmiany w wydatkach na żywność i wartość produkcji rolniczej w niej zawartej w długim okresie na przykładzie USA. Udział wartości produkcji rolniczej w cenach detalicznych przeciętnego koszyka spożywczego wynosił w 1950 roku 47%, w 1960 roku 39%, w 1970 roku 39%, w 1989 roku 24%, w 1998 roku 22%, a obecnie wynosi 19,7% [Cramer, Jensen i Southgate 2001, s. 323]. Podobne prawidłowości dotyczą i innych krajów. Udział wartości produkcji rolniczej w cenach detalicznych towarów jest zróżnicowany w zależności od stopnia przetworzenia produktu. Na przykład w USA wynosi on w mięsie 30%, drobiu 43%, produktach mlecznych 36%, świeżych owocach 17%, świeżych warzywach 20%, pieczywie i ciastkach 6% [Cramer, Jensen i Southgate 2001, ss. 323-324]. Urban [2002, s. 35] opisuje pewne podobieństwa między strukturą cen żywności w USA i w Niemczech, w których marże przetwórcze i handlowe wynoszą:

- około 90% ceny produktów przetwórstwa zbóż,
- około 75% ceny tłuszczów, owoców i warzyw,
- około 65-70% ceny mięsa i przetworów, produktów mleczarskich, ziemniaków,
- około 50-60% ceny produktów mniej przetworzonych (np. jaj, mięsa drobiowego, mleka, masła, mąki).

Podsumowanie

Przedstawione wyniki badań wskazują, że wzrost cen surowców rolniczych jest mniejszy niż wzrost cen detalicznych żywności z nich otrzymywanych. Jest to prawidłowość występująca w gospodarce rynkowej. O cenach detalicznych żywności w coraz większym stopniu decydują koszty, ponoszone w różnych ogniwach łańcucha marketingowego, związane z przetwórstwem i dystrybucją produktów. W wyniku takich procesów zmniejsza się udział wartości surowca rolniczego w cenie detalicznej artykułów żywnościowych. Oznacza to także coraz większe znaczenie kosztów pozarolniczych środków produkcji w kształtowaniu cen detalicznych żywności.

Literatura

- Cramer G. L., Jensen C. W., Southgate D. D. Jr. [2001]: *Agricultural Economics and Agribusiness*. John Wiley & Sons Inc.
- Heijman W., Krzyżanowska Z., Gędek S., Kowalski Z. [1997]: *Ekonomika rolnictwa. Zarys teorii*. Fundacja Rozwój SGGW. Warszawa.
- Stańko S., Lewandowski R. [2007]: Tendencje zmian cen na rynku wołowiny i cielęciny w Polsce w latach 1996-2006. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia* nr 6(2), ss. 71-80.
- Stańko S. [1999]: Tendencje zmian cen produktów rolnych i żywnościowych w krajach gospodarczo rozwiniętych i w Polsce. *Roczniki Nauk Rolniczych, seria G*, t. 88, z. 1, ss. 7-20.
- Urban R. [2002]: Wartość dodana i marże w przetwórstwie głównych produktów rolnych. IERiGŻ, Warszawa, ss. 35.